

„A tízmillió nyelvész országa” – tények és tévhitek a magyar nyelv eredetéről

Maticsák Sándor

finnugor nyelvész, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem

A mai Magyarországon sok embert foglalkoztat nyelvünk és népünk eredete, természetes, hogy szinte mindenki szeretné tudni, honnan jöttünk, kik voltak a felmenőink, hol éltek, milyen nyelven beszéltek. Sajnos, a közfelfogásban a tudomány álláspontja erősen visszaszorulóban van, s egyre inkább átadja helyét a tévhiteknek, ezoterikus tanoknak, képtelen felvetéseknek. Írásomban egyrészt azt szeretném körüljárni, mi okozza ezen nézetek születését és terjedését, másrészt pedig igyekszem röviden bemutatni a nyelvek rokonításának módszereit, a nyelvrokonság ismérveit.

1. Nép és nyelv nem azonos

Amikor a nyelvek rokonságáról beszélünk, az első és legfontosabb feladatunk annak tudatosítása, hogy *nép és nyelv nem azonos*. Egy népnek eredetei vannak, egy népesség soha nem homogén, soha nem egy komponensből tevődik össze. Amikor egy nép betelepszik egy adott területre, az ott talált népességet magába olvasztja, vagy éppen a jövevények olvadnak be a helyiekbe. Ékes példája ennek éppen a Kárpát-medence, ahol évezredek alatt számos nép, népcsoport megfordult, itt hagyva genetikai, embertani lenyomatát.

De amíg egy népnek sokféle összetevője lehet, addig minden nyelvnek csak egyetlen egy eredete van. Amikor mi a finnugor elméletről szólunk, akkor ezen *nyelvünk* finnugor eredetét értjük, s nem a magyar *népét*. A nyelv olyan, mint az emberi test: a csontváza, a legalapvetőbb tartószerkezete állandó, míg a ráarakódó izmok változnak, felszedjük és leadjuk őket. Minden nyelv „tartószerkezete” két fő részre bontható. Az egyik halmazt a szókincs alkotja, a másikat a nyelvtani szerkezet. A nyelv egyik legcsodálatosabb tulajdonsága, hogy állandó változása közepette is képes megőrizni a „csontvázat”, a legősibb rétegét. Nyelvtani elemeink (elsősorban a főnév- és igeragok és -jelek) nagy többsége visszavezethető az ún. alapnyelvre, a finnugor nyelvek egykori közös előzményére. Ezt a közös eredetet nem lehet laikus szemmel észrevenni, ehhez ismerni kell a nyelvek változásainak szabályszerűségeit, tisztában kell lenni a nyelvtörténet módszereivel. Ugyancsak nem lehet elsőre felfedezni a szavak rokonságát sem, hiszen a szavak sok ezer év alatt sokat változnak.

2. Ha nem értem, nem rokon? Objektív problémák

Ha ennyire egyértelműen bizonyítható a nyelvrokonság, miért nem fogadjuk el nyelvünk finnugor eredetét?

Ennek nyelvi és nyelven kívüli tényezői, objektív és szubjektív komponensei egyaránt vannak. Nyelvi adottságunk, hogy legközelebbi nyelvrokonaink, a Szibériában élő vogulok és az osztjákok nemcsak földrajzi értelemben vannak messze tőlünk, hanem nyelvüket se értjük. A magyar nyelv nagyon korán elszakadt társaitól, s a hosszú nyugati vándorlás alatt „elmagányosodott”.

Időben minél közelebb ment végbe két (vagy több) rokon nyelv elválása, az adott nyelvek annál kevésbé távolodtak el egymástól, azaz minél rövidebb az adott nyelvek önálló élete, annál jobban értik egymást. Az újlatin nyelvek csak a 9–12. századra lettek önállóak. 800–1000 év a nyelvtörténetben nem túl hosszú időszak, így ezek a nyelvek annyira hasonlítanak egymásra, hogy ezt nyelvészetben nem jártasak is könnyen észre tudják venni. Mindezek alapján nagyon valószínű, hogy nincs olyan „alternatív” újlatin nyelvtörténész, aki a franciát a sumérral rokonítaná, netán a spanyolt a japánhoz kapcsolná. Még közelebb állnak egymáshoz a szláv nyelvek. A közös szláv nyelvállapot csak a 6. században bomlott fel, az egyes csoportok (nyugati, déli és keleti szlávok) szétválása még később történt meg. A germán nyelvek közül különösen az északi (skandináv) nyelvek hasonlítanak nagyon egymásra, de könnyen felfedezhető a rokonság az angol, a holland és a német nyelvek között is. Világosan látszik, hogy az indoeurópai nyelvek ún. másodlagos, harmadlagos nyelvcsaládjainak nyelvei közel állnak egymáshoz, ezért nem lehet (nem érdemes) egyet közülük kiragadni, és azt valamilyen régi vagy mai dicső nyelvvel rokonítani.

Merőben más a helyzet azonban a finnugor nyelvekkel. Nekünk nincsenek közeli nyelvrokonaink, nemhogy a finneket, de még a hozzánk legközelebb álló vogulokat sem értjük. Ebből a laikusok – akik számára a nyelvrokonság fogalma egyenlő a megértéssel – rögtön le is vonják a következtetést: nem hasonlít, tehát nem rokon. Erre a leegyszerűsített gondolatmenetre nehéz reagálni, mert csak a nyelvészeti módszerek elsajátításával lehet(ne) megértetni a nyelvrokonság valódi jellegét. A magyarok és finnek elődei mintegy 4500 éve váltak el egymástól, rokonságunk kb. olyan fokú lehet, mint a svéd–portugál, norvég–görög, angol–spanyol reláció. Az pedig már a nyelvi kérdéseken túlmutató jelenség, hogy miközben a finnugor rokonságot elsősorban amiatt utasítjuk el, hogy nem értjük ezeket a nyelveket, a sumér/török/japán stb. rokonságelméletekben a megértés nem kritérium.

3. Ha nem értem, nem rokon! Szubjektív problémák

Az elutasítás elsődleges oka a dicső múlt keresése, a lenézett, megvetett „halszagu rokonság” elutasítása. Ez nem újkeletű, Magyarországon a finnugor nyelv-

eredet cáfolata régóta megszokott dolog. Amikor Sajnovics János 1770-ben közreadta a magyar és lapp nyelv rokonságát elsőként felvető híres művét (*Demonstratio idioma ungarorum et lapponum idem esse*. [Bizonyítása annak, hogy a magyar és a lapp nyelv azonos]) majd Gyarmathi Sámuel 1799-ben az összes finnugor nyelv rokonságát meglepően pontosan leíró *Affinitas* (*Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammaticae demonstrata* [A magyar nyelv grammatikailag bizonyított rokonsága a finn eredetű népekkel]), az akkori tudományos közvélekedés lesújtóan nyilatkozott ezekről. Úgy vélték, hogy mi nem lehetünk a „halzsiros atyafiak” rokonai (ne feledjük, ebben az időben a finnek is rendkívül szegények voltak), nekünk, dicső magyaroknak több kell, jobb kell. Ez a szemlélet azóta is meghatározó, nekünk a dicső sumérok és hunok, a gazdag japánok kellene.

Az alternatív eredetkutatások meghatározó mozzanata a nyelvi presztízs.¹ A sumérokhoz fűződik a világ első írásbelisége; a hunok dicső múltja, Európát rettegésben tartó hadai ma is elismerést váltanak ki bizonyos körökben, ezzel szemben a politikai, gazdasági, kulturális értelemben teljesen súlytalan oroszországi finnugor népek sem dicső múlttal, sem dicső jelennel nem rendelkeznek, velük nem érdemes semmiféle kapcsolatot fenntartani. (Itt jegyzem meg: ha nagyon nem szeretnénk a szegény, nehéz körülmények között élő szibériákat nyelvrokonainknak tudni, miért nem fogadjuk el rokonnak legalább Európa egyik jóléti társadalmának lakóit, a finneket?)²

4. Dicső rokonok keresése

Az alábbiakban röviden bemutatom az alternatív rokonságkeresés legfőbb mozzanatait. Ismét hangsúlyozom, hogy a finnugor nyelvészek csak nyelvünk finnugor rokonságát tekintik tudományos evidenciának, senki nem állítja azt, hogy a magyar nép finnugor lenne. De mint látni fogjuk, ezekben az alternatív nézetekben a nyelv- és néprokonság keveredik.

4.1. Hun rokonság

A Kaukázustól északra, a Fekete- és a Kaszpi-tenger közötti sztyeppevidéken a 370-es években tűnt fel egy új, rettegett hódító nép, a hun. Központjuk sokáig a Dontól keletre eső sztyeppevidéken volt, de már az 5. század elején felbukkantak a Kárpát-medencében is. A hun birodalom fénykora a 440-es években köszöntött be, ekkor birtokolták a legnagyobb területeket, keleten a Donig, nyugaton a Rajnáig terjeszkedve. Uralkodójuk Bleda (a magyar mon-

¹ Az Erdélyben (is) igen népszerű alternatív elméletek elsősorban a dáko-román elmélet ellensúlyozására, a magyar nyelv presztízsének emelésére szolgálnak.

² A finneknél, észteknél gyakorlatilag elenyésző a nem-finnugor elméletek megjelenése.

davilágban Buda³) volt, aki társuralkodónak maga mellé emelte testvérét, Attilát, aki 445-ben megölette fivérét. A rómaiak ellen indított hadjáratai azonban nem hoztak tartós sikert, a 451-ben vívott catalaunumi csata gyakorlatilag eldöntetlenül végződött, 452-es észak-itáliai hadjárata során – bár elfoglalta Padovát, Bresciát, Milánót – nem jutott el Rómáig. Attila 453-ban váratlanul – a nászészakáján – meghalt. A halál hivatalos oka orrvérzés volt, de valószínűbb, hogy gyilkosság áldozata lett. Halála után három fia között trónviszály tört ki. A hun államalakulat az 5. század végéig állt fenn, majd a sztyeppén élők beolvadtak a bolgárok, a Duna vidékén maradtak pedig az avarok közé.

A hunoktól való származás hite korán bekerült a magyar történeti irodalomba. A magyar történetírás első ismert műve, Anonymus *Gesta Hungarorum* a 12/13. század végén a honfoglalás történetét meséli el, fantáziadús történeteket alkotva. Célja a korabeli társadalmi viszonyok visszavetítésével a nemesség kiváltságos helyzetének igazolása volt. Figyelemre méltó, hogy az ősök között szerepel Attila király is, de a hunokról semmit nem szól. A *hungarus* nevet sem kapcsolta össze velük, hanem ezt Ung-vár (Hung-vár) nevéből vezeti le, ahol a vezérek sokáig tartózkodtak.

IV. (Kun) László király (1272–1290) udvari papja, Kézai Simon 1283–85 között keletkezett művében a hunok lényegesen nagyobb szerepet kapnak. Kézai művével hozzá akart járulni László király hatalmának megerősítéséhez (ehhez igazolnia kellett a történeti jogokat), meg akart felelni a nemesség érdekeinek is (egyre több családot kellett dicső, honfoglaláskori, vagy még korábbi múlttal „ellátni”), s be akarta bizonyítani, hogy az ellenséges külföldi krónikások rosszul ítélik meg a magyarságot. Mindezek érdekében állította, hogy a hunok és a magyarok azonosak. Mindehhez jól jött, hogy László, akinek anyja kun volt, vonzódott a pogány kunsághoz, környezetében a keleti (hun) rokonságot könnyebben el lehetett fogadtatni, mint valamelyik más, nyugatbarát, istenfélő király esetében.

Kézai műve első részében a „hunok első kijöveteléről ír” (Csodaszarvas, Meotisz, Szkítia, Dencia és Mogoria, majd nyugatra vándorlás). A vezérek közt említi Etelet, azaz Attilát, Budát, azaz Blédát, leírja a hadjáratokat, Attila udvarát, életét és halálát. Szerinte Etele kisebbik fia volt Csaba⁴ (aki Honorius görög császár lányától született), de őt legyőzte Aladár, a német anyától, Krimhildtől

³ Fővárosunk *Buda*- elötagjának semmi köze e névhez. A *Buda* név szláv eredetű, kimutatható a szerb-horvátból, csehéből és lengyelből is. Alapalakja a *Budimir*, *Budislav* lehetett (Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1997. 261).

⁴ Csaba valójában 10. századi magyar vitéz volt, aki részt vett az augsburgi csatában. A székely Csaba-mondakör kivirágzott, a 15. századra már ő a székelyek hun őse. Ehhez hozzájárult a 18–19. század romantikája, ami szépen tetten érhető a székely himnusz szövegében is.

származó „idegenszívű” testvér. Csaba királyfi Görögországba, majd Szkítiába menekült. Ő maga már sohasem tért vissza, de egyik fia igen, ez volt a magyarok honfoglalása. Háromezer hun a menekülés során egyben maradt, ők Árpádot Ruténiában megvárva együtt jöttek be az országba, de nem a központi részen telepedtek le, hanem a határvidék hegyei között – ők a székelyek (Kézai szerint a két honfoglalás között csak két emberöltő telt el). Kézai a rettegett, vad hunokból Szkítiából származó, fényes győzelmeket arató dicsőséges harcosokat kreált. Álmos nála Attila egyenesági leszármazottja, névmagyarításai is tudatosak, hiszen koncepciója szerint a hunok és a magyarok azonosak (ő is földrajzi nevekben alkotja meg a hősök neveit, mint Anonymus).

Ami a két nép között az egyik legerősebb kapcsolatot jelentette, az a csodaszarvas-monda volt. Jordanes leírásából tudjuk, hogy ez a hun hagyománynak is része volt, s ugyanúgy a magyar hagyományé is. Ez jelentette – Anonymustól, Kézaitól függetlenül – a honfoglalók eredetlegendáját. Ebből persze Kézai azonnal levonta a következtetést: őseink közösek. A helyzet persze nem ennyire egyértelmű, hiszen a szarvas-mítosz, a szarvas segítségével új hazát találó testvérpár mondája Eurázsia igen elterjedt vándormotívuma, megvolt az assziroknál, az irániaknál, a törököknél és a mongoloknál is, sőt, még a szibériai vogulok között is élt. Kézai ebből formálta meg a hun–magyar rokonságot, nála a beszélő nevű testvérek, Magor és Hunor lelnek új hazára.

A hunok/magyarok dicsőséges tetteinek leírása máig nem múló hatást gyakorolt a magyarság történeti tudatára. Kézai gesztájában megvan minden „kellék”: dicső, világverő ősök, a szabad hunoktól származó szabad magyarok, büszke nemzettudat. Fantáziadús, de ugyanakkor logikus, koherensnek tűnő történetvezetése teljesen hihető volt az egykori, s hihető a ma laikus embere számára is. A hunok történetében végső soron fellelhető a történetileg igazolható eseménysorozat, bejövetelük a Kárpát-medencébe, Buda és Attila viszállya, Buda megölése, Attila hadjáratai, halála, fiai viszállya, egyedül a végkifejlet, Csaba keletre költözése származik teljesen saját kútfőből.

A hun rokonításhoz hozzájárult népnévünk is, amely voltaképpen véletlen egybeesés. A finnugor népeknek általában van egy belső (saját, esetünkben ez a *magyar*) és egy külső (mások által használt) neve. A honfoglalás előtt az ótörök eredetű *onogurok* vezette törzsszövetségben éltünk, s kiszakadva ebből a közösségből, hoztuk magunkkal ezt a nevet (a hangfejlődés útja: *onogur* > *ongur* > *ungor* > *ungar*). A középkori latinban/franciában a szóeleji *h-* néma, így ha a nyugati forrásokban használt *ungarus* névből *hungarust* alkottak, a kiejtés nem változott, de könnyen össze lehetett kapcsolni a *hun*, *hunos* népnévvel, ezzel is erősítve a két nép összetartozásának teóriáját. A latin alakból jött létre a fr. *Hongrie*, ol. *Ungheria*, ném. *Ungarn*, sv. *Ungern* (> fi. *Unkari*), angol *Hungary* országnév.

A középkorban elsősorban a Budai Krónika és Thuróczi krónika vitte tovább a hun hagyományokat. A 16. századtól – nem utolsósorban a könyvnyomtatás elterjedésének köszönhetően – a hun hagyomány országszerte elterjedt, énekmondók dicsőítették régi eleinket, s a hunok emlékezete szépen beépült a mondavilágba és a helyi hagyományokba is. Teljesen általánossá vált az a nézet, hogy Attila volt a magyarok első királya.

A 19. század elején, a romantika térhódításával megerősödött a múltba fordulás, a kelet felé nézés, az egzotikum iránti érdeklődés. Míg más nyugati népeknek gyorsan „keleti kapcsolatok” után kellett néznie, nekünk ez már adott volt. Az Attila-kultusz a 19. században még nagyobb magaslatokra emelkedett. Költőink igyekeztek eposzokat alkotni, 1825-ben született meg Vörösmartyól a *Zalán futása*, majd 1863-ben jelent meg Arany János nagy műve, a *Buda halála*. (A század elején kezdte meg tevékenységét Horvát István, a magyar ősnyelv propagálója, aki köré jelentős tábor szerveződött. Egyidőben élt tehát a hun nemzettudat és a magyar mint ősnyelv eszméje.)

A hun nyelvről rendkívül kevés információval rendelkezünk. Abban minden tudós egyetért, hogy a nomád birodalmak nyelvileg nem voltak egységesek, az európai hunok közé iráni, germán (gót, gepida) és szláv népcsoportok egyaránt beletartoztak. A vezetők nevei sem segítenek a nyelv beazonosításában, hiszen ezek „divatnevek” lehettek (mint ahogy ma sem a név alapján tudjuk magyarnak definiálni a Dzszenifereket, Kevineket, Renátókat), ráadásul a nyugati forrásokban erősen torzítva jelenhettek meg (nem beszélve arról, hogy kevert népesség lévén az ismert hun személyek nem feltétlenül hun anyanyelvűek voltak). Az *Attila* gót eredetű név, az *atta* 'atya' szó *-ila* kicsinyítő képzős változata. Szintén gót eredetű a *Bleda* (ez a hun elit jelentős „elgótosodásáról” tesz tanúbizonyságot), török nevet viselt Attila apja, *Mundzsuk*, és főfelesége *Arikan* (> *Kréka* > *Réka*). Priszkosz rétor néhány közszt is feljegyzett: *kamosz* 'erjesztett köleslé', *medosz* 'mézsör', *sztrava* 'halotti tor'. Ezekkel is óvatosan kell bánni, hiszen valószínűleg vándorszók lehetnek. A kutatók megkockáztatják, hogy a hun az iráni vagy a törökségi (esetleg a paleoszibériai?) nyelvek sorába tartozhatott, de nyelvemlékek, adatok híján teljes bizonyossággal nem lehet megállapítani. (Persze, vannak, akiket a nyelvi adatok hiánya nem zavar, vállalkozó szellemű egyének képesek a semmiből is hun nyelvtant írni és hun szójegyzéket szerkeszteni⁵).

⁵ 2003-ben egy gyerekeknek szóló kifestőkönyvben publikálta egy Detre Csaba nevű geológus a Kr. u. 500 körül keletkezett ún. Iszfaháni kódex örmény–hun szójegyzékét („magyar fonetikus átírásban”), amelyet az iráni Iszfahán városának egy örmény kolostorában talált. A világszenzációként ható bejelentésről igen hamar kiderült, hogy hamis információkat tartalmaz. A kódexet senki nem látta, sem élőben, sem fényképen, szövegmutatvány sem készült belőle (mint ahogy a párjából, az állítólag Kr. u. 700 táján,

Összességében a hunokkal való összetartozás a középkor óta mélyen beleivódott a magyar nemzettudatba. Kézai fantáziadús krónikája adta meg a kezdő lökést, s ez a hit a következő évszázadokban töretlen volt. Általánosan elfogadottá vált, hogy Attila volt az első magyar király, s mi a hunok leszármazottai vagyunk. Ennek az eszmének sok előnye volt, geopolitikai (mi nem betolakodók vagyunk, csak az ősi jussunkat foglaltuk vissza) és nemzetpszichológiai (dicső nemzettől származó dicső nép vagyunk, eleink egész Európát leigázták) szempontból egyaránt. Annak ellenére sikerült a „pogány” hunokat beilleszteni a magyar tudatvilágba, hogy a tatárjárás, majd a török hódítás során mi voltunk a keresztény Európa védőbástyája.⁶

A mondavilágunkba kiirthatatlanul bevésődött ez a származástudat. Ezzel nincs is semmi probléma, egészen addig, amíg szét tudjuk választani a dicső múltkeresés mesevilágát az egzakt, tudományos tényektől. Mi soha nem voltunk hunok (az meglehet, hogy Meotisz környékén a sztyeppevilág forगतagában hun néptörredékekkel találkoztunk, de ez nem egyenlő az azonos származással). Persze, hogy szimpatikusabb a világverő hun harcost rokonunknak tudni, mint a vogul vadászt, de ne próbáljunk meg hamis nyelveredetet alkotni, hiszen a hun nyelvet nem ismerjük, semmi adatunk nincs róla, így tehát nem beszélhetünk hun–magyar nyelvrokonságról. Arról nem is szólva, hogy a nyelvrokonság többezer éves, míg a nemzettudat csak néhány száz, legfeljebb ezer évben mérhető.

4.2. A szittyia rokonság

A *szkíta* terminus gyűjtőnév, a délorosz sztyeppe-vidéken a Kr. e. 8–2. század között élt, kelet-iráni nyelveken beszélő törzseket jelöli, amelyek a Kr. e. 5–4. században a Kárpátokig, a Kaukázusig és a Fekete-tengerig, keleten az Altaj vidékéig terjeszkedtek. Hérodotosz kegyetlen, a nyíllal jól bánó, a harcokban diadalmaskodó lovas nomádoknak ábrázolta őket, akik sikereiket gyors, mozgékony hadaiknak köszönhetik. Miután Kr. e. 329-ben vereséget szenvedtek Nagy Sándor hadseregétől, birodalmuk lehanyatlott. Évszázadok múlva a hunok megjelenése vetett teljesen véget az iráni törzsek uralmának.

Az európai közvélemény a középkortól kezdve a keleti, harcias lovas nomádokat előszeretettel emlegette szkíta néven. Ebbe a képbe a honfoglaló magyarok is beleillettek, őseinket hunoknak, avaroknak, szarmatáknak, szkítáknak egyaránt nevezték. A lovas harci technikát magas szinten művelő kalandozó

---

görögül íródott, „a Kárpát-medencében és környékén élő szküthákról” szóló Krétai kódexből sem), sőt a kérdéses, Szurb Khács ’Szent Kereszt’ nevű kolostor sem létezik...

⁶ A hunokról, nyelvükről ld. Németh Gyula (szerk.): *Attila és hunjai*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1986; Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép*. Balassi Kiadó, Bp., 1997. 170–174; Sándor Klára: *Nyelvrokonság és néphagyomány*. Typotex Kiadó, Bp., 2011.

magyarok kétes hírnévre tettek szert, a nyugati források könnyűszerrel azonosították őket a szkítákkal. (Nemcsak viselkedésükben, kultúrájukban lógtak ki a magyarok az európai közegből, hanem nyelvünket sem tudták semmihez se kötni.)

Természetesen nemcsak a nyugati közvélemény azonosított minket a hunokkal és szkítákkal, ez a magyar uralkodó elitnek is érdekében állt. Például Antonio Bonfini, Mátyás király történésze a következőket írta: „a magyarok a legszkitább szkíták, hiszen az ő nyelvüket beszélik”. A 16–17. századi külhoni történétírók munkáiban rendszeresen feltűnik a magyar–szkíta/hun rokonság gondolata. Hazánkban a 18. század végefelé kapott erőre a szkíta (szitytya)/hun/avar rokonság kérdése. Jelenkorunkban a szitytya nézetek (is) sokadvirágzásukat élik.⁷

Az iráni nyelvek közé tartozó szkíta nyelvről szinte semmit nem tudunk, egy-két tulajdonnév maradt fenn asszír és görög átírásban. Elképzelhető, hogy a vándorló magyarságba szkíta néprészek is beolvadtak, de ez semmiféle alapot nem ad arra, hogy nyelvrokonságról beszéljünk, mint ahogy a sztyeppe kultúra hasonlósága sem jogosít fel erre.

4.3. A magyar–török rokonítás

A magyar–török rokonítási kísérletekről szólva három szintet kell elkülönítenünk: a) ural–altaji rokonság; b) ómagyar–ótörök kapcsolatok; c) magyar–török rokonításkísérletek. Ezek a szintek a közbeszédben keverednek egymással, ráadásul azt is figyelembe kell vennünk, hogy maga a *török* is gyűjtőfogalom, a mindennapi nyelvhasználatban jelölheti a törökségi (az altaji nyelvcsalád egyik ága), a türk (ótörök) és a mai török nyelveket egyaránt.

a) Az uráli és altaji nyelvek közös eredetének gondolata a 19. század közepe táján született meg. Ez a nézet hamar népszerűvé vált (hiszen egybeesett azzal az akkori meggyőződéssel, hogy az európaiak keletről jöttek), de ennek az elméletnek egzakt nyelvi igazolása nincs. A hasonlóságok csak tipológiai jellegűek, közös hangtani változásokat nem lehet kimutatni, közös ősi szótöveket csak fél tucatnyit lehet rekonstruálni, a grammatikai elemek nem vezethetők vissza közös ősrre. Elképzelhető ugyanakkor, hogy Észak-Eurázsia népei, nyelvei valaha egy összefüggő, nagy nyelvi egységet alkottak, de ezt nyelvészeti eszközökkel nem tudjuk bizonyítani. Az egyezéseket, hasonlóságokat nagyon régi, rokonságszerű kapcsolatokkal lehet magyarázni, de az eurázsiai paleolitikum koráig nyelvészeti eszközökkel nem tudunk visszakövetkeztetni.

b) Ómagyar–ótörök kapcsolatok. A magyar történelem – és a magyar nyelvtörténet – köztudomású ténye, hogy az Urál lábától a Kárpát-medencéig

⁷ A szitytya rokonságelméletéről: Hegedűs József: *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2003. 73–79.

történő vándorlásaink során, az 5. századtól kezdve különféle ótörök népekkel kerültünk kapcsolatba, s ennek nyomán a magyar nyelvben nagyon sok ótörök jövevényszó mutatható ki, külső népvünk (*onogur*, ld. fentebb) ótörök eredetű, törzsneveink túlnyomó része szintúgy. Kultúrájában, szokásaiban, hitvilágában a vándorló magyar nép rengeteg ótörök elemet szippantott magába. Ez a hatás olyan nagymérvű volt, hogy emiatt sokan ma is törökségi népnek tartanak minket (ld. Kurultaj-mozgalom), s innen csak egy lépés vezet oda, hogy nyelvünket is törökségi eredetűnek véljék.

Ez a nézet sem újkeletű, a 19. század második felében komoly nyelvészeti vita zajlott le a tudomány nyilvánossága előtt. A vita „ugor–török háború” néven került be a tudománytörténetbe (az ugor akkoriban finnugort jelentett), vezéralakjai török részről Vámbéry Ármin (1832–1913), finnugor oldalról pedig Budenz József (1836–1892) voltak. Tudományos vitájuk 1869 és 1895 között zajlott. Vámbéry a magyar nyelvet olyan kontaktusnyelvnek, „kevert nyelvnek” tartotta, amelynek két őse van: az ugor és a türk (azaz finnugor is, és törökségi is). Álláspontját több fázisban alakította ki, s végül azt vallotta, hogy a magyar nép és nyelv török eredetű, az esetleges finnugor elemek másodlagosak. 1895-ös munkájában árnyaltabban fogalmazott, úgy vélte, hogy a szókincs legnagyobb része török, „uralkodó ethnikai alkotórészeiben török-tatár eredetű”, de „nyelvalakjai túlnyomóan ugor-jelleműek”. Budenz kritikájának legfőbb érve az volt, hogy Vámbéry nem alkalmazta a nyelvhasználat legalapvetőbb módszereit, nem vizsgálta a szabályos hangmegfelelések rendszerét és nem vetette egybe a grammatikai elemeket, holott ezek is meghatározó részei a nyelvek rokonításának. Csak a szókincs összevetése kevés!

A maga korában a közvélemény inkább Vámbéry pártján állt. A dicső (ó)török múlt, Levédia, Etelköz, a vérszerződés, a harcos-nomád, diadalmas magyarság romantikus ködképe sokkal inkább melengette hazánkfiái szívét, mint a primitív szibériai rokonok elborzasztó lehetősége. A tudomány azonban sem akkor nem felelt meg, sem mostanság nem felelhet meg ezeknek a vízióknak.

A törökségi nyelvekben sok olyan szó van, amelyeknek van magyar megfelelőjük. Vámbéry abban tévedett, hogy ez a szóhalmaz nem az ősi, genetikai rokonság maradványa, hanem – ahogy Budenz be is bizonyította – a vándorlások, a több évszázados együttélés során kerültek be nyelvünkbe a törökségi nyelvek ún. volgai-bolgár ágából (ennek mai egyetlen élő képviselője a csuvas). Ennek a jövevényszócsoporthoz a nagysága mintegy 400-ra tehető,⁸ ez jelentős mennyiség. Ez azzal magyarázható, hogy az Uráltól elvándorolva, a sztyeppei világ új környezetébe kerülve eleink egy sor addig sosem látott-tapasztalt dolog-

⁸ A legutóbbi nagy szintézis, Róna-Tas András és Berta Árpád *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian* című lexikona 290 biztos, 56 vitatott és 38 lehetséges nyugati ótörök etimológiával számol. A biztos etimológiák több mint a fele megvan a mai csuvasban.

gal, jelenséggel ismerkedtek meg (a földműveléstől, állattenyésztéstől kezdve az öltözködésen át a hitvilágig). A hatás erejére jellemző, hogy testrésznevek és elemi cselekvésnevek is bőven kerültek be nyelvünkbe.⁹

A magyar nyelv az 5–9. század között, ótörök hatásra igen nagy változásokon ment keresztül. Ez a változás elsősorban a szókészletet érintette (több száz új elem került be nyelvünkbe), s hatással volt a hangrendszerünkre is, de a nyelvtani rendszerünk nem változott, az az ómagyar korig tisztán megőrizte finnugor jellegét.

c) A jelenkor magyar–török rokonítási kísérletei. A török rokonság eszméje egyre népszerűbb, sokan vallják a néprokonságot, és ezzel együtt a nyelv-rokonságot is. A „török” terminus használata zavaros: vannak, akik törökségi népeket/nyelveket értenek rajta (így beszélnek magyar–kazah, magyar–baskír rokonságról), de vannak, akik a mai törökországi törökkel (oszmán-törökkel)¹⁰ rokonítják a magyart. (Ennek a tézisnek súlyos nehézségei vannak, hiszen az oszmán-törökök elődei csak a középkorban vándoroltak be jelenlegi lakóhelyükre Közép-Ázsiából.)

A magyar és a török csak tipológiai (szerkezeti) hasonlóságokat mutat (mindkét nyelv ismeri a magánhangzó-harmóniát, a ragozási sorok egyértelműen agglutináló jelleget mutatnak, birtokos személyragokat használnak, hiányzik a birtoklást kifejező ige, nem egyeztetik a főnevet és a melléknevet, nincsenek a nyelvtani nemek), de ősi rokoni kapcsolat nincs köztük. A közös tipológiai jegy, az agglutináció alapján nem lehet a nyelvek genetikai rokonságát, közös ősről visszavezetését bizonyítani. A világ mintegy 7000 nyelvének kb. egynegyede egyötöde agglutináló, ilyen alapon tehát a magyarnak több mint ezer nyelv lehetne a rokona.

Talán nem haszontalan röviden megvizsgálni a mai törökországi helyzetet. Ismail Doğan, az Ankarai Egyetem Hungarológiai Intézetének tanára a következőképpen fogalmaz: „Minden elsőéves hallgatónak az az általános tévhite, hogy a magyarok török származásúak. [...] A nagyvilágon talán nincsen még két olyan nép, amelyet ennyire érdekelt volna a saját származása, és amely ilyen sok téveszmét gyártott volna saját múltjáról, nyelvéről és gyökereiről...” Mahmud Kasgari, a 11. századi híres történétíró Jáfet fiáig, Türkig vezeti vissza a törököket. A 19. században az árja elmélet az indoeurópai népek és nyelvek felsőbbrendűségét hirdette, ennek ellenhatása volt Törökországban (is) a nemzetépítés korában a sok dilettáns nézet. Kemal Atatürk idején vált hivatalossá az ún. „tö-

⁹ Pusztay János: *Az „ugor–török háború” után*. Gyorsuló idő, Bp., 1977. 92–107.

¹⁰ Első pillantásra azt hihetnénk, hogy a 16–17. századi oszmán-török megszállás 150 éve sok jövevényszóval gazdagította a magyar nyelvet, de ez nem így van, csak mintegy két tucatnyi szót vettünk át. A jövevényszavak elsősorban kereskedelmi kapcsolatok és vegyes házasságok révén, tartós együttélések során kerülnek be egyik nyelvből a másikba, de a háborús török időket egyik sem jellemezte, ez a gyér átvétel oka.

rök történelmi tézis”, amely szerint a török a legősibb nép/nyelv a világon, az összes árja népnek (is) őse. Manapság is sok párhuzamot lehet találni a magyar fantasztákkal: az aztékok és maják is török származásúak, Mu szigetét törökök lakták, a trójaiak is törökök. Ma is napirenden van a török–japán és a török–sumér rokonítás (elismert történészek és nyelvészek részéről is). Mindezek elsődleges oka ott is az aranykor elvesztése, a birodalom széthullása, a súlyos területvesztés okozta nemzeti trauma volt.¹¹

4.4. A magyar–sumér rokonítás

A sumér nép Mezopotámiában, a Tigris és az Eufrátesz folyók között, a mai Irak középső és déli részén élt a Kr. e. 4. évezred végétől a Kr. e. 2. évezred elejéig. A termékeny táj azonban újabb és újabb népeket vonzott, amelyek sorra hozták létre államaikat. A suméereket közvetlenül az akkádok követték, de a legnevezetesebbek a Kr. e. 2. évezredben létrejött Asszíria és Babilónia voltak. A térséget Kr. e. 539-ben foglalta el II. Kürosz perzsa király.

A sumér rokonság keresésének fő motívuma az, hogy az ékírásos sumér nyelvű szövegek – amelyek Kr. e. 3000 körül keletkeztek – a világ legrégebb ismert írásbeliségét jelentik. Kr. e. 2000 tájt, a sumér birodalom összeomlásával a sumér megszűnt beszélt nyelv lenni, de a tudomány, a vallás, az irodalom írott nyelveként egészen az időszámításunk kezdetéig létezett. A kétnyelvű írnokok minden sumér szöveget lefordítottak akkádra, így a felhalmozott tudás a hódítók nyelvén is elérhetővé vált. Az utolsó szövegeket az 1. század környékére datálják, utána teljesen feledésbe merült.

Megfejtésük legalább annyira érdekes, mint az egyiptomi hieroglifáké. Henry Rawlinson (1810–1895) a perzsa hadsereg kiképzőtisztje egyik utazása során egy sziklán háromnyelvű, babiloni, elámi és óperzsa szöveget fedezett fel, aminek segítségével sikerült megfejteni az óperzsa feliratokat, majd mások „visszafelé haladva” megfejtették az akkád szövegeket is, s ezután, a ninivei ásatásokon előkerült kétnyelvű, sumér–akkád szótárak segítségével feltárult a sumér nyelv titka is.

A sumér–magyar egybevetés nyelvi hátterében két ok áll. A sumér rokonatlan (genetikai osztályozás) és agglutináló nyelv (tipológiai csoportosítás). A sumért a világ egyetlen nyelvcsaládjába se tudják besorolni, azaz „szabad préda” a működvelő nyelvészeknek. Nem véletlen hogy a sumért felváltó, a sémi nyelvek közé tartozó akkád nem rokonítja a magyarral, hiszen abban az esetben az egész nyelvcsaládot is „megkapnánk”, az arabbal, a héberrel, a főniciaival, az etiópiai stb. nyelvekkel együtt.

¹¹ Részletesebben ld. Ismail Doğan: *Dilettáns nézetek Törökországban és Magyarországon*. In: Honti László (főszerk.) *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2010. 75–82.

A sumér agglutináló jellegét első látásra jól bizonyítja gazdag névszóragozása, nyolc esetet ismertek. Megtalálható benne az alanyi–tárgyas ragozás oppozíciója és az igekötők rendszere (bár ezek sok más nyelvre is jellemzőek). A rokonság melletti érvként szokták felhozni a magánhangzó-harmóniát, bár ez is másképp működik, mint a magyarban. Az ómagyar korban egy szóban vagy csak magas (palatális) vagy csak mély (veláris) magánhangzó fordulhatott elő, s a toldalékok kapcsolódása is e szerint történt (*ház-ban, kert-ben*). A sumérban viszont egy szón belül csak egyféle magánhangzó állhatott (pl. *ama* 'anya', *uru* 'közösség', *numun* 'mag?'), s a toldalékoknak sem volt illeszkedő változata.

De ezek csak tipológiai (szerkezeti) jegyek. A rokonságot a közös, ősi szókincs szabályos hangmegfelelései és a grammatikai elemek egyezése révén lehet bizonyítani (erről részletesen ld. később). Ha megnézzük például a sumér számneveket és a névmásokat (azaz az ősi szókincs két fontos halmazát), szembevetve a különbség. A sumér számnevek a következők: 1 *diš, dili, aš*, 2 *min*, 3 *eš*, 4 *limmu*, 5 *ia*, 6 *aš*, 7 *imin*, 8 *ussu*, 9 *ilimmu*, 10 *u*. A személyes névmások rendszere sem tartalmaz azonos elemeket: Sg 1 *ngae, ġe*, Sg 2 *zé, ze*, Sg 3 *ane, ene*, Pl 1 *menden*, Pl 2 *menzen*, Pl 3 *anene, enene*. Ugyanígy a mutató és a kérdő névmásokat sem lehet a magyarral összevetni: *ne* 'ez', *ri* 'az?'; *aba* 'ki', *ana* 'mi'. – Összességében sem a névszók, sem az igék kategóriájában nincsenek olyan elemek, amelyek anyagi egyezést mutatnának, így a sumér–magyar nyelvrokonság tényét ki kell zárunk a tudományos hipotézisek közül.

A sumér–magyar rokonságeszme nem sokkal a sumér feliratok megfejtése után keletkezett. A 19. század végén voltak kutatók, akik a sumért az ún. turáni¹² nyelvek közé sorolták be (ez később egyértelműen tévesnek bizonyult, s a sumér nyelv igazi tudósai hamar el is vetették). A turánit akkoriban összekapcsolták az urál–altaji nyelvekkel, így adódott a következtetés: rokonok vagyunk.

A sumér–magyar rokonítás nyelven kívüli oka a dicső múlt keresésében rejlik. A sumér a világ első írásos nyelve, tehát, ha egy ilyen ősi nyelvhez kötjük a mi nyelvünket, akkor máris a „presztízsranglista” élére ugrunk, megelőzve számos világnyelvet. Nem véletlen, hogy ez az eszme az emigráns magyarok körében szökkent szárba (elsősorban New Yorkban és Buenos Airesben): a hazájuktól megfosztott, gyökértelen menekültek a dicső álmvilágban találták meg a vigaszt. Szellemi vezetőjük az Egyesült Államokban élő Bobula Ida és a Buenos Aires-i Badinyi Jós Ferenc volt.¹³ Fogyatékoságuk, hogy sumérul nem tudnak, a

¹² Turán eredetileg az iráni forrásokban az ellenséges nomád törzsek földjét jelölte, akik a Kaszpi-tengertől északra laktak.

¹³ Munkásságukat itt részletesen nem elemzem, ezt megtette többek között Hajdú Péter (*Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Bp., 1981. 178–185), Pusztyai János (*Az „ugor–török háború” után*. Gyorsuló idő, Bp., 1977. 42–58) és Rédei Károly (*Őstörténetünk kérdései*. Balassi Kiadó, Bp., 1998. 92–103). A legrészletesebben e kérdéskörrel Komoróczy Géza írt: *Sumer és magyar*. Gyorsuló idő, Bp., 1976.

sumér szövegeket nem tudják elolvasni, adataik másod-, harmadkézből valók, filológiai pontosságnak nyoma sincs. Csak szóösszehasonlításokkal foglalkoznak, a nyelvrokonság bizonyítása során elengedhetetlenül fontos grammatikai összevetésekre (pl. névszórágok, igei személyragok azonos elemeinek kimutatása) nem vállalkoznak, de a szabályos hangmegfelelések szabályait sem ismerik vagy nem alkalmazzák, így tkp. minden hangnak minden megfelelhet, szabad utat nyitva a képzelet végtelen szárnyalásának. Összességében – ha egyáltalán eljutnak nyelvészeti magyarázatokig – megelégszenek annak hangsúlyozásával, hogy mivel a sumér is és a magyar is agglutináló, ezért rokonok vagyunk.

A fentebb bemutatott nézetek a legfontosabbak az ún. „alternatív” nézetek közül. Nyelvünket ezeken kívül a világ számos más nyelvvel is megpróbálták rokonítani, például a héberrel, göröggel, latinnal, japánnal, angollal, etruszkkal. Sőt, olyan képtelenségekkel is előálltak, mint az új-zélandi maori, az indokínai munda, a nepáli magar, a Srí Lanka-i telugu.

4.5. Mindezen nyelvrokonítási kísérletek mellett meg kell említenünk azt a nézetet, amely szerint **a magyar volt az ősnyelv**, minden nyelvek ősatyja.

Az már az ősidőkben élt emberek számára is természetes volt, hogy az ő nyelvük az „igazi” nyelv (a görögök a xenofóbia szép példájaként az idegeneket barbároknak, azaz dadogóknak nevezték, a szlávok pedig a germánokat némának tekintették), s amikor a nyelvek keletkezésének kérdése felmerült, az is „világos” volt, hogy az övé a legrégebb nyelv.

Amikor a reformáció előtérbe helyezte az anyanyelveket, ennek hozadéaként kezdték el dicsőíteni az egyes nyelveket. Például az akkortájt műveltnek számító német nyelvészek a korsellemnek engedve „bebizonyították”, hogy a gallok a római hódítás előtt németül beszéltek; a német nép első királya Jáfet, Noé fia volt; a német ősi, mint az egyiptomi; Herkules német uralkodó volt; a német (teuton) nyelv már a vízözön előtt létezett stb. Még korának talán legnagyobb polihistora, Leibniz is a németet hitte ősnyelvnek. Ugyanígy jártak el persze a franciák, az olaszok vagy a 16. században gazdasági-politikai hatalomra szert tett hollandok is. A svéd Rudbek (aki egyébként a 17. század második felének kitűnő tudósa volt) szerint Atlantisz a svédek lakóhelye volt.¹⁴

A 19. század első felében működő Horvát István (1784–1846) óta tudjuk, hogy a Biblia nyelve „természetesen” a magyar volt. Horvát életpályája kitűnően példázza az értelmiség „kettős létét”: kitűnő tudós s egyben dilettáns nyelvész-kedő. Elismert történész volt, a Széchényi Könyvtár vezetője, a *Tudományos Gyűjtemény* c. folyóirat szerkesztője, 1837-től professzor, tudományszervező, Kazinczy Ferenc és Révai Miklós barátja. Nagy hazafi volt, s éppen ez a hazafisága csapott át túlzásokba. 1825-ben jelentette meg *Rajzolatok a magyar nemzet*

¹⁴ Hegedűs i.m., 21–23.

legrégebb történeteiből című munkáját, amelyben azt bizonygatta, hogy a világ első népe (és nyelve) a magyar volt. Horvát a *magyar* gyűjtőnév alá sorolja a jász, kun, palóc, úz, vál népeket és a pártusokat is. A magyarokra vezethetők vissza a punok, perzsák, arabok, spanyolok, skandinávok stb. „Egy úttal mindazonáltal ez a Magyar História új világosságot von Ázsia, Afrika, és egész Európa történeteire is” – írja.

Elméletének rengeteg nyelvi „bizonyítékát” adja, a *mager*, *magy*- stb. elemeket tartalmazó településnevektől kezdve a – ma már naivnak minősíthető – etimológiáig, pl. *Babilon az Bábolna*, *Ilion (Trója)* tulajdonképpen *Ilusvár*, a *Jón-tenger* valójában *Jász-tenger*, a norvégiai *Wardhus* tartomány *War* és *Hus* ország. A pártus magyarázata: „Említsem-e [...] a Pártus és Magyar vállnak közös ékességét, a párdubórt?” S természetesen a Biblia nyelve is magyar volt. „Pözsög a szentírás mindenféle magyar nevektől” – írja. *Árpád*, *Béla*, *Szala*, *Szabad*, *Simon*, *Álmos*, *Aba* stb. mind-mind régi magyar (szittyia) név. Horvát csak azon csodálkozik, hogy „Ti éjjel nappal Szent írást olvasó Rokonim, hogyan nem vevétek ezeket észre a sok század alatt?”.

Horvát nézetrendszere és módszertana a romantika lázában égő ősmagyarhívók körében rendkívül népszerűnek bizonyult, sokan igyekeztek újabb adalékokkal szolgálni az ősnyelv-elmélethez. Magyar volt Dariusz perzsa király (*Taréjos*), Herkules (*Harkályos*) és Arisztotelész (*Harisnyás Tóth Illés*). Magyarok alapították Karthágót (*Kard-hágó*), Jeruzsálemet (*Gerő-Sólyom*), Stockholmot (*Istókhalm*) és Koppenhágát (*Kappanhágó*), a Boszporusz pedig *Vasporos*.

Azt hihetnénk, hogy ezek a megmosolyogtató, naiv etimológiák örökre eltűntek az „őstörténeti csodabogarakkal” (Zsirai Miklós kifejezése) együtt. Éppen ellenkezőleg! A rendszerváltásig ez a nézetrendszer nagyon népszerű volt az emigrációban. A rengeteg képtelenségből itt csak egyet emelek ki. Egy Plessa Elek nevű szerző 1986-ban megjelentetett könyvében nem kevesebbet állít, mint hogy az első emberek – a magyarok – az úrból érkeztek, „Pál-Ősű Elek Úr-ős [azaz ő maga vagy több ezer évvel ezelőtt élt őse?] első földet érésekor a kárpáti magyar fajt hozta, űrhajója Erdélyben, Gyulafehérvár térségében ért földet”.

A rendszerváltás után ezek a nézetek „hazatelepültek” és felerősödtek (nemcsak a magyar mint ősnyelv eszmevilága, hanem a hun/sumér/szittyia stb. elméletek is). A YouTube-on például végeláthatatlanul sorjáznak a következő című előadások: Az ősnyelv (tartalomjegyzék: Az eltorzított történelem helyre-tétele. Európai és Ázsiai népek Kárpát-medencei gyökerei. Az ősnyelv. 5 millió magyar Indonéz. Jézus magyar eredete. A Kánaáni nép magyar eredete. Jézus-hit behozatala Atillával. Mu kontinens keletkezésünk eredeti helye¹⁵); Az egyiptomi ősmagyar nyelv; A magyar ősnyelv és őstörténet, amiről hallgat a tudomány!;

¹⁵ Csicsáky Jenő (1961) szerint egy Mu nevű, Kr. e. 11 542. május 13-án vulkánkitörés miatt elsüllyedt csendes-óceáni földrész lakói a magyák, azaz magyarok voltak, akik a világban szétszóródva megtanították az embereket beszélni és írni.

Tetten ért hazugságok a Magyarok őstörténetből; Nyelvünk az ősnyelv, népünk az ősnép, szubartu az őshazánk; A magyar nyelv egy kódolt kozmikus ősnyelv! stb. – Ez általában magyar(kodó) köntösbe van öltöztetve, s aki ezt nem fogadja el, nem igaz magyar hazafi...¹⁶

Mit kifogásolhatunk a fenti rokonítási elképzelésekben? Közös jellemvonásuk, hogy csak a szóegyezésekkel számolnak, sem a hangok szabályos, rendszerű változásait, sem pedig a nyelvtani részrendszerek (ige- és névszóragozás stb.) összefüggéseit (vagy itt éppenséggel össze nem függéseit) nem veszik figyelembe. De a szóegyezések sokszor a véletlen számlájára írhatók, attól, hogy az angol *eleven* 'tizenegy' és a magyar 'füрге' jelentésű szó hang- (pontosabban leírt) alakja egybeesik, ez még nem bizonyítja az angol és a magyar nyelv rokonságát.

Kézai Simon munkája révén a *néprokonság* eszméje bekerült a magyar köztudatba, s a mai napig igen erős a hun tudat, de a hun–magyar *nyelv*rokonságnak semmiféle alapja nincs. Való igaz, hogy az ótörök törzsekkel a vándorlásunk során több száz évig éltünk együtt. Nyelvünkbe nagyon sok jövevényszó került be tőlük (írásom elejéről vett hasonlatommal: a finnugor elemek alkotják nyelvünk csontvázát, az ótörök szavak pedig a hús, az izmok egy jelentős részét adják). A magyarság kialakulásában ezek a törzsek fontos szerepet játszottak. De a nyelvünk nem török eredetű, hanem sok török elemet szippantott be. Még távolabb állhat tőlünk a sumér nyelv- és néprokonság, aminek az égvilágon semmi alapja nincs.

Tudomásul kell venni, hogy a 19. század második felében a nyelvtudomány önálló, sokak által magas szinten művelt tudományterületté vált. A korábbi évszázadok naiv szóegyezéseit a helyükön kell kezelni, az akkori tudományos színvonal, az akkori módszerek színvonalához kell mérni. A 20. században megjelent műveket azonban már komoly kritikával lehet illetni, a tudománytalanság megbélyegző ítéletét kell kimondani rájuk.

¹⁶ Az alternatív (déliabos) nyelvészetről ld. Honti László (főszerk.): *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2010; Uő.: *Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. Tények és vágyak*. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2012. 51–232; Keresztes László: *A magyar nyelv eredetkérdései (eredmények és kihívások a finnugrisztikában)*. Folia Uralica Debreceniensia 10 [2003]: 107–126; Pusztay János: *Az „ugor–török háború” után*. Gyorsuló idő, Bp., 1977; Rédei Károly: *Őstörténetünk kérdései*. Balassi Kiadó, Bp., 1998. 47–106. A Domokos Péter szerkesztette *Uralisztikai olvasókönyvből* (Tankönyvkiadó, 1981); Zsirai Miklós: *Őstörténeti csodabogarak*. 11–26; Hajdú Péter: *Új hazát találtak, őshazát keresnek*. 27–34; Komoróczy Géza: *Adalékok egy jelenség természetrajzához. A sumer–magyar nyelvrokonítás*. 34–52. Maticsák Sándor: *Hunok legyünk vagy maradjunk finnugorok?* Debreceni Szemle XXVI. 192–203. 2018.

5. A nyelvek tudományos rokonításának alapelvei

Írásom eddigi részeiben a tudománytalan rokonítási kísérletekkel foglalkoztam, most röviden bemutatom azokat a módszereket, amelyek két vagy több nyelv rokonságának meghatározására alkalmasak. Ennek két fő területe van: a szavak és a bennük lévő hangok vizsgálata (ez az ún. szabályos hangmegfelelések törvénye), és a grammatikai részrendszerek (ragok, jelek stb.) feltérképezése.

5.1. A szabályos hangmegfelelések

Ez nem a finnugor összeesküvők által kitalált, nemzetrontó ármány, hanem eredetileg az indoeurópai (elsősorban a germán) nyelvek rokonsága leírásának elve. A történeti-összehasonlító nyelvtudomány kialakulásának hajnalán, Friedrich Schlegel, Rasmus Rask, Franz Bopp és August Schleicher mellett a mesegyűjtő Grimm-fivérek egyike, Jacob Grimm (1787–1863) tette a legtöbbet e tudományterület megszilárdításáért. Ő írta le először azt, hogy bizonyos hangok bizonyos pozícióban többé-kevésbé szabályszerűen¹⁷ változnak meg a rokon nyelvekben. Sok ezer év távlatából az lenne furcsa, ha a folyamatosan változó nyelvben sok nem változó elemet találnánk. A valaha egy töről fakadt nyelvek hangjai változnak, de csodálatos módon, szabályos módon változnak. Grimm azt vette észre, hogy a régebbi nyelvállapotot képviselő indoeurópai nyelvek (például a latin, görög, vagy az ószláv) zöngés zárhangjainak (*b, d, g*) a germán nyelvekben zöngétlen zárhangok (*p, t, k*) felelnek meg, pl. ószl. *blato* 'mocsár'¹⁸ ~ ang. *pool*; lat. *decem* 'tíz' ~ ang. *ten*; lat. *genu* 'térd' ~ ang. *knee*. Egy másik hangtani szabály szerint a szanszkrit, görög, latin, balti zöngétlen zárhangoknak (*p, t, k*) a germán nyelvekben zöngétlen réshang (*f, þ [th], h*) felel meg, pl. szkr. *pitār*, gör. *πατήρ* [patér], lat. *pater* 'apa' ~ gót *fadar*, ném. *Vather*, ang. *father*; szkr. *trayas*, gör. *τρεις*, lat. *trēs* 'három', balti *tris*, szláv *tri* ~ gót *þreis*, ang. *three*; gör. *καρδια*, lat. *cor* 'szív' ~ gót *hairtō*, ang. *heart*; ném. *Herz*.

Hasonló szabályosságok mutathatók ki a finnugor nyelvek sorában is. Egy-egy változás önmagában még nem feltétlenül bizonyítja a rokonságot, csak ezek *rendszerű* együttese lehet alkalmas erre.¹⁹ Nézzünk meg néhány példát (az egyszerűség kedvéért nem adom meg az alapnyelvi alakokat, sem a rokon nyelvi megfelelőket, csak a magyar és a finn adatokat közlöm). Előbb olyan szópárokat mutatok be, ahol nincs jelentős változás, pl. *jég* ~ *jää*, *lő-* ~ *lyö-*, *máj* ~ *maksa*, *méh* ~ *mehi-läinen*, *megy* (*menni*) ~ *mene-*, *méz* ~ *mesi*, *négy* ~ *neljä*, *név* ~ *nimi*,

¹⁷ A nyelv élő organizmus, olyan szabályszerűségeket, mint pl. a fizikában, nem várhatunk el tőle.

¹⁸ Ugyanerre a tőre megy vissza a *Balaton* neve is.

¹⁹ Önmagában azért sem lehet bizonyíték, mert a hangváltozások az emberi artikuláció általános fonetikai szabályai szerint mennek végbe.

nyel- ~ *niele*, *szarvi* ~ *sarvi*, *száj* ~ *suu*, *szem* ~ *silmä*, *vaj* ~ *voi*, *varjú* ~ *varis*, *vő* ~ *vävy*, *vér* ~ *veri*, *vi-sz* ~ *vie-*, *víz* ~ *vesi*.

Bonyolultabb a zárhangok (*p*, *t*, *k*) története. A szóbelseji rövid zárhangok változása látszatra nem alkot rendszert. A finn *-p-* megfelelője a magyarban *-v-* (*hupa* ~ *sovány*, *repo* ~ *rava-sz* 'róka'), a *-t-é -z* (*kota* ~ *ház*, *pata* ~ *fazék*, *sata* ~ *száz*), a *-k-*-nak pedig hanghiány felel meg (*teke* ~ *te(-sz)*, *näke* ~ *né(-z)*, *joki* ~ *jó* 'folyó'²⁰). Ha azonban megvizsgáljuk, milyen *ös-* és *ómagyar* hangváltozás eredményeként jöttek létre a mai hangok, akkor máris világosan kirajzolódik a rendszerszerű változás. Ez pedig nem más, mint az ősmagyar korszak egyik legfontosabb hangváltozása, a zárhangok réshanggá válása, a spirantizáció:

PFU	*-p-	>	ősm.	*-β-	>	m.	-v-
	*-t-	>		*-δ-	>		-z-
	*-k-	>		*-γ ²¹	>		-Ø-

Ez a spirantizáció aztán áterjedt a szó elejére is, de a hangváltozás ekkorra már meggyengült, de nem volt képes minden zárhangot megváltoztatni, teljes egészében csak a *p-*, ill. részben a *k-* esett áldozatul:

PFU *-p- > fi. *p-* ~ m. *f-* : *poika* ~ *fű*, *puu* ~ *fa*, *pää* ~ *fej*, *pesä* ~ *fészek*, *pilvi* ~ *felhő*

PFU *-t- > fi. *t-* ~ m. *t-* : *tunte-* ~ *tud-*, *täi* ~ *tetű*, *talvi* ~ *tél*, *teke* ~ *tesz*, *tyvi* ~ *tő*

PFU *-k- > fi. *k-* ~ m. *k-* : *käsi* ~ *kéz*, *kyy* ~ *kígyó*, *kyynärä* ~ *könyök*, *kyynel* ~ *könny*, *kivi* ~ *kő*

*k- > fi. *k-* ~ m. *h-*²² : *kala* ~ *hal*, *kolme* ~ *három*, *kuu* ~ *háj*, *kunta* ~ *had*, *kuusi* ~ *hat*

Az itt felsorolt példákön kívül még jócskán lehetne egyéb megfeleléseket is bemutatni, de talán ennyiből is kiviláglik, hogy a finn (és a többi finnugor) és a magyar nyelv hangváltozása többé-kevésbé szabályos rendszert mutat. Ezek, az egész alapszókinccset átható szabályszerűségek nem írhatók a véletlen számlájára, csak a közös eredetből vezethetők le. Ha megnéznénk például a magyar és a

²⁰ Ez az elavult szó már csak víznevekben él, pl. *Sa-jó* 'sós folyó', *He-jó* 'meleg folyó' (vö. *hő*, *hévíz*), ebből lett hangrendi kiegyenlítődéssel a *Hejő* és a *Hájó*; *Berek-jó* > *Berettyó*.

²¹ β = bilabiális (két ajakkal képzett) zöngés réshang (ld. angol *w*), δ = interdentalis (fogközi) zöngés réshang (ilyen van az angol *the* névelőben), γ = palatoveláris (hátsó, kemény és a lágy szájpaddlás találkozásánál képzett zöngés réshang).

²² A *k-* megőrződött, ha magas magánhangzó követte, mély magánhangzó előtt viszont *h-*-vá vált (a kettősség oka a nyelv gazdaságosságra törekvésében rejlik: a *k* képzési helye többé-kevésbé egybeesik a magas magánhangzókéval, míg a *h*-é a velárisokéval).

török/angol/német/francia/sumér szömegfeleléseket, akkor ilyen típusú szabályszerűségeket nem tudnánk kimutatni.

5.2. A grammatikai elemek megfelelései

Hasonlóképpen csak néhány példát említek meg a morfológia (alaktan) rendkívül szerteágazó területéről.

a) Az agglutináló nyelvek egyik fő jellegzetessége a névszóragok nagy száma. Önmagában nem a tipológiai vonás bizonyítja a nyelvek rokonságát, hanem (adott esetben) a ragok közös eredete. A mai finn és a mai magyar ragrendszerben vajmi kevés egyezést találunk. Azonban, ha nyelvtörténeti módszerekkel „visszahátrálunk” az időben, s rekonstruáljuk az ősfinn és ősmagyar alakokat, akkor sok közös elemre bukkanhatunk, ilyen például a hol? kérdésre felelő belső helyhatározó ragja, a m. *-ban/-ben* és a fi. *-ssa/-ssä*. E két elemnek lát-szatra semmi köze egymáshoz, holott mindkettőben benne rejlik az ősi, alapnyelvi **-n* locativus rag (< fi. *s-na/-s-nä*). Lényegesen egyszerűbben felfedezhető ugyanez az ősi **-n* elem a magyar *n/on/en/ön* ragban (*hajó-n, föld-ön*) és a megkövesedett határozószókban (*benn, fenn, lenn*; fi. *ulko-na* 'kint', *koto-na* 'otthon', *taka-na* 'mögött'), valamint az időviszony kifejezésében: *hétfő-n* ~ fi. *maanantai-na*.

b) A mélybe leásva sok közös elemet találhatunk az igei személyragok között is. Első látásra is összekapcsolható az egyes szám első és második személyű elem (pl. *mond-om* ~ *sano-n*, *mond-od* ~ *sano-t*). Bonyolultabb a többes alakok megértése, de nyelvtörténeti ismereteink alapján ez is megoldható. Ugyanígy sok közös elemet találhatunk az igeidők és -módok rendszerében, a birtokos személyragozásban és a képzők között is. Ezekre itt terjedelmi okokból nem térhetek ki,²³ de talán ennyiből is látható, hogy a nyelvek rokonságának bizonyítása, a nyelvtörténeti módszerek szigorú alkalmazása rendkívül fáradtságos (és valljuk be: sok ember számára igencsak unalmasnak tűnő) munka. Ennél sokkal izgalmasabb, romantikusabb a sumérok/hunok/szittyák kalandos élete és rokonságuk elfogadása, de a finnugor nyelvrokonság ennek ellenére tudományos módszerekkel bizonyított tény marad.

²³ A nyelvrokonság ismérveiről részletesen ld. Csepregi Márta: *Kérdések a nyelvrokonságról*. In: Csepregi Márta (szerk.), *Finnugor kalauz*. Panoráma Kiadó, Bp., 1998. 9–18; Hajdú Péter: *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*. Tankönyvkiadó, Bp., 1966; Uő.: *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Bp., 1981. 105–190; Honti László: *Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. Tények és vágyak*. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2012. 16–50; Rédei Károly: *Őstörténetünk kérdései*. Balassi Kiadó, Bp., 1998. 32–46.